

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ

Розглядаються питання, пов'язані з формуванням інформаційного простору України на сучасному етапі. Проаналізовані наявні проблеми в інформаційному законодавстві України у сфері створення, поширення та використання інформації. Запропоновано можливі напрями його вдосконалення, зокрема шляхом затвердження змін до законів, прийняття нових законів, а також розробки Інформаційного кодексу України. Зроблено висновок про те, що саме систематизація законодавчої бази сприятиме розвитку інформаційного простору сучасної України. Він, у свою чергу, суттєво підвищить ефективність функціонування всіх гілок влади при управлінні суспільством та сприятиме інформаційній безпеці.

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційне суспільство, державна інформаційна політика, інформаційне законодавство, держава.

Matviienkiv Svitlana. Information space of modern Ukraine: legislative aspect

The article deals with issues related to the formation of the information space of Ukraine at the present stage. The existing problems in the current information legislation of Ukraine in the field of creation, dissemination and use of information are analyzed. Possible ways of its improvement are proposed, in particular by approving changes to existing laws, adopting new laws, and also developing the Information Code of Ukraine. The conclusion is made that it is the systematization of the legislative framework that will contribute to the development of the information space of modern Ukraine. In turn, it will significantly increase the efficiency of the functioning of all branches of government in the management of society and promote information security.

Key words: information space, information society, state information policy, information law, state.

Прийдешню епоху називають ерою інформації або Інформаційним суспільством, що характеризується домінуючою роллю інформації та знань, створенням глобального інформа-

© МАТВИЄНКІВ Світлана Миколаївна — кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ційного простору, в якому завдяки високорозвинутим інформаційно-комунікативним мережам і технологіям забезпечується стале економічне та соціальне зростання, вільний доступ до світових інформаційних ресурсів, що дозволить людям повною мірою використовувати свій потенціал та реалізовувати власні прагнення. Основними ознаками нового суспільства Данієль Белл вважає перетворення теоретичних знань на джерело інновацій та визначальний фактор політики¹. Елвін Тоффлер зазначав, що новонароджувана цивілізація є одночасно і високотехнічною, і антиіндустріальною. Інформаційне суспільство («Третя Хвиля») породжує нові інститути, відносини і цінності². Інформаційне суспільство є реальністю, з якою держава має рахуватися тим більше, чим більше воно розвивається. Як ідеал, інформаційне суспільство є сподіванням на те, що швидкий доступ до інформації дасть змогу краще управляти³.

Методологічну основу досліджень зародження і розвитку інформаційного суспільства склали філософські та політологічні наукові розвідки, висвітлені у численних наукових працях відомих зарубіжних дослідників: Д. Белла, П. Бурдьє, М. Кастельса, Е. Тоффлера, З. Бжезінського, Ю. Габермаса, Н. Лумана, Д. Лайона, К. Крос, Р. Гакета, Д. Корню, П. Лазарсфельда, Т. Парсонса та багато інших.

Дослідженню системи засобів масової комунікації та механізмів державної інформаційної політики у сфері ЗМК в Україні відведено значне місце в багатьох працях відомих українських учених та дослідників, зокрема І. Арістової, М. Бондаренка, В. Владимірова, В. Горбуліна, І. Михайлина, О. Зернецької, С. Квіта, А. Москаленка, Г. Почепцова, Т. Приступенка, Ю. Нестеряка, В. Карпенка, Ю. Бондара, А. Марушака та інших. У своїх роботах вони окреслили особливості становлення та проблеми формування інформаційного суспільства в Україні, визначили головні завдання і напрями державної інформаційної політики. Ця публікація має на меті проаналізувати суть, політичні перспективи і проблеми формування інформаційного простору сучасної України, зокрема у сфері законодавчого аспекту.

Інформаційний простір держави народжується разом із спілкуванням та комунікацією. Це досить великий і складний комплекс, який об'єднує територію країни (її кордони, акваторію і повітряний простір) та суб'єкти національного інформаційного простору: юридичні особи (інформаційні агентства; органи державної влади, установи, служби, центри, ЗМІ, видавництва, творчі об'єднання громадян та ін.) фізичні особи (громадяни України та інших країн, які здійснюють відповідно до законодавства України професійну творчу діяльність у галузі інформації індивідуально)⁴.

З розвитком та поширенням засобів накопичення, збереження та передачі інформаційних ресурсів інформаційний простір набуває нових рис та важливішого значення у формуванні громадської думки, вихованні, врешті, лояльності чи не підтримки діючого режиму. Звідси й випливає його величезне значення, особливо в суспільствах перехідного типу, до яких належить і Україна. Як вважає Збігнев Бжезінський, інформаційно-структурна складова є однією з трьох заporук могутності сучасної держави⁵. У зв'язку з цим визначилась і стратегічна мета інформаційної політики — це забезпечення переходу України до інформаційного суспільства, до світового цивілізованого розвитку. Це вимагає ефективного управління усіма видами інформаційних ресурсів та елементами інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, державної підтримки інформаційного виробництва, ринку інформаційних технологій, засобів, продуктів і послуг. Перехідні країни в глобальній світовій системі, до яких належить і Україна, не мають відповідних можливостей для входження на рівних в інформаційне суспільство. Для нашої країни в цьому процесі головне, якщо раніше було збереження національно-державної ідентичності та культурної самобутності⁶, то на сучасному етапі — територіальна цілісність та інформаційна безпека. Інформаційний простір є основою соціально-економічного, політичного розвитку і забезпечення безпеки та інтеграції України. Тому важливим є обґрунтоване визначення цього поняття. Так, українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра

Разумкова (УЦЕПД) у проєкті «Концепції (Основи державної політики) інформаційної безпеки України» пропонується таке визначення: «національний інформаційний простір України — сфера (об'ємний простір), у якій здійснюються інформаційні процеси і на яку поширюється юрисдикція України»⁷. Сучасні українські дослідники (О. Литвиненко, І. Бінько, В. Потіха) вважають, що «це сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави і які формує преса, електронні ЗМІ та інформаційні мережі»⁸. В. Карпенко вважає, що «національний інформаційний простір — надзвичайно важливе політичне поняття, яке у вартісній шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян. Якщо вона цього не зробить, то її інформаційний простір буде використаний проти неї самої»⁹. Автори роботи «Єдиний інформаційний простір України», пропонують спрямувати державну політику в галузі інформатизації на створення єдиного інформаційного простору (ЄІП) України та системи управління процесами в ньому. ЄІП — це організована та взаємопов'язана сукупність таких елементів, як інформаційна інфраструктура, інформаційне наповнення інфраструктури, суб'єкти ЄІП, які виробляють, одержують і використовують інформацію, процеси, під час яких накопичується, зберігається, актуалізується, розподіляється та використовується інформація¹⁰. Натомість Р. Калужний виділяє три сфери інформаційного простору: сферу єдиного інформаційного простору України; сферу інформаційної взаємодії України з іншими державами; сферу інформаційного простору, яка найбільшою мірою важлива для вирішення конкретних проблем в економічній, політичній і культурній взаємодії у міжнародному співробітництві¹¹. Виходячи з визначень, основними елементами інформаційного простору України є: інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура, інформаційно-телекомунікаційні структури, системи засобів масової інформації, ринок інформаційних технологій, система

взаємодії інформаційного простору України зі світовими відкритими мережами, система забезпечення інформаційного захисту (безпеки), система інформаційного законодавства.

Отже, інформаційний простір України пропонується визначити як сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що дозволяють забезпечувати на основі єдиних принципів і загальних правил інформаційну взаємодію громадян, суспільства і держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження в світовий інформаційний простір та забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції і законодавства України та міжнародних правових норм. Ефективний інформаційний простір забезпечує побудову інформаційного суспільства в країні і входження її у світове інформаційне співтовариство. Зазначимо, що інформаційний простір також вважається ефективним, якщо він буде відкритим для суспільства. Це дозволить реалізовувати інтереси громадян, суспільства і держави на комплексній і системній основі. Ефективний інформаційний простір може бути створений і розвиватися на основі відповідної державної інформаційної політики, що забезпечує поступальний рух країни до побудови інформаційного суспільства. Такий рух повинен спиратися на новітні інформаційні, комп'ютерні, телекомунікаційні технології і технології зв'язку, розвиток яких призвів до появи відкритих інформаційних мереж, насамперед Інтернету. Це дає принципово нові можливості міжнародного інформаційного обміну і на його основі трансформації різних видів людської діяльності¹². Перехід України до нового типу економічного розвитку і правової держави породжує величезну суспільну потребу в інформації, що й обумовлює особливу роль ЗМІ в житті суспільства. При цьому повною мірою виявляються такі властивості ЗМІ, як масовість, тиражованість, періодичність, використання постійно поповнюваних інформаційних ресурсів, виконання ЗМІ функцій створення первинної інформації,

діючого засобу інформування суспільства про діяльність влади і його реакції на дії влади. Ці особливості роблять ЗМІ найважливішим соціальним інститутом, одним зі складових інформаційного простору України. Треба наголосити, що входження України у світовий інформаційний простір матиме позитивні наслідки лише за умов забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки, збереження національної самобутності. Тому трансформаційні перетворення належить організувати таким чином, щоб досягти максимальних результатів з найменшими соціальними та культурними втратами. Державна інформаційна політика має сприяти культурно-освітньому піднесенню, духовній і моральній інтеграції українського суспільства. У цьому контексті визначальну роль відіграють ЗМІ, незалежні та плюралістичні, що є важливим інструментом інформування суспільства, його розвитку і соціальної згуртованості. Для реалізації культурного і політичного потенціалу інформаційного суспільства громадяни мають користуватися україномовними електронними та друкованими ЗМІ, що відповідатимуть особливостям національної культури. У медійній сфері важливими є цифровізація та запровадження інших новітніх технологій, застосування жорсткого антимонопольного контролю, створення передумов для розвитку громадського телерадіомовлення.

Багато питань щодо національного інформаційного простору України було і залишається неврегульованими, неvirішеними. Основними з них є: недостатня правова визначеність взаємовідносин держави і ЗМІ, між державними та приватними ЗМІ, новими засобами масової інформації (комунікації), між власниками і журналістськими колективами; слабка обґрунтованість відповідного захисту національного інформаційного простору.

У сучасній Україні також не вирішено ще багато проблем, пов'язаних з вільним доступом до інформації. Наприклад, повинні бути створені такі організаційні, правові, економічні і технологічні умови, за яких ЗМІ ефективно виконуватимуть функцію об'єктивного інформування населення, соціальних

інститутів і держави. Під цим кутом зору варто розглядати вже існуюче законодавство, інші нормативні акти й окремі правові норми, що стосуються ЗМІ¹³, адже основним аспектом державної інформаційної політики в розвитку України є законодавчий. Держава повинна виходити з принципу безумовної правової рівності всіх учасників у процесі інформаційної взаємодії, незалежно від їх політичного, соціального й економічного статусу. Інформаційне законодавство регулює велику частину інформаційних відносин, що дозволяє розвиватися інформаційному простору. Необхідні сьогодні якісні і кількісні параметри розвитку інформаційного простору України в межах європейського та міжнародного співтовариства вимагають його вдосконалення і розвитку. Для цього необхідні не лише політичні умови, а й належне правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства.

Початковим і важливим етапом на шляху формування єдиного інформаційного простору стало прийняття у 1992 році Закону України «Про інформацію», в якому були закріплені основні напрямки державної політики у цій сфері¹⁴. У 1998 році було прийнято Закон України «Про Національну програму інформатизації», зміни й доповнення до якого внесено 2016 року. Цей Закон визначив загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації, а також стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення¹⁵. У 2002 р. Держкомінформом України розроблено проект Концепції державної інформаційної політики як «стратегічний план розвитку української інформаційної сфери, що визначає основні напрями, засади та принципи національної інформаційної політики та механізми її реалізації»¹⁶. Метою проекту Концепції було створення умов для побудови в Україні розвиненого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства, забезпечення розвитку інформаційного простору.

Важливим правовим кроком у розвитку інформаційного суспільства стала постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства», у якій було рекомендовано Кабінету Міністрів України прийняти нормативно-правові акти, що стосуються питань розвитку інформаційного суспільства¹⁷. Прийнято також Закони України «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про телекомунікацію» та інші документи, що становлять комплекс взаємопов'язаних завдань (проектів) інформатизації, спрямованих на реалізацію пріоритетів створення сучасної інформаційної інфраструктури. Серед головних напрямів розвитку інформаційного суспільства особлива увага приділяється електронному врядуванню. Розроблено проект довгострокової державної програми «Електронна Україна» на 2005-2012 рр., що спрямована на розвиток інтернет-індустрії та створення на її базі «електронної держави»¹⁸. Функціонує єдиний веб-портал органів виконавчої влади. Одним із головних пріоритетів України згідно з положеннями Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними¹⁹. Прийнятий у 2011 р. Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначив порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації²⁰. У подальшому укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів (наприклад, Стратегія розвитку інформаційного суспільства від 15.05.2013 р. № 386) щодо різних аспектів діяльності ЗМІ вплинули на розвиток інформаційної сфери.

Можемо стверджувати, що в Україні в основному сформоване інформаційне законодавство, спрямоване на регулювання, захист та розвиток інформаційного простору держави і воно відповідає європейським нормам, проте відсутня єдина

державна інформаційна політика, зорієнтована на розбудову інформаційного суспільства. Незважаючи на значну кількість прийнятих різноманітних концепцій, доктрин, програм, спрямованих на впорядкування інформаційної політики та забезпечення національної безпеки України, вона позбавлена цілісної системи стратегічного характеру: прийняті нормативні акти — це в основному тактичні завдання, які не враховують сучасних об'єктивних умов. Тому новим етапом удосконалення українського інформаційного законодавства має стати його систематизація та кодифікація — розробка та прийняття Інформаційного кодексу України (Проект прийнято у 2012 р.), який би об'єднав «Концепцію національної інформаційної політики» та змінений відповідно до сучасних вимог суспільного розвитку Закон України «Про інформацію»²¹, що зробить можливим адаптувати національне інформаційне законодавство відповідно до міжнародно-правових актів та інтегрувати український інформаційний простір у світовий.

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Москва: Academia, 2004. 2. Тоффлер Е. Третья Хвиля. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 3. Нестеряк Ю. Державна інформаційна політика: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ: НАДУ, 2014. 4. Москаленко А. Теорія журналістики. Київ: Експрес-об'ява, 1998. 5. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 6. Стратегії розвитку України: теорія і практика / за ред. О.С. Власюка. Київ: НІСД, 2002. 864 с. 7. Концепція (Основи державної політики) інформаційної безпеки України: Проект Концепції УЦЕПД ім. О. Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2001. № 1. С. 50-59. 8. Литвиненко О., Бінько І., Потіха В. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України: монографія. Київ: ІМВКУ ім. Т. Шевченка, 1998. 145 с. 9. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека. Київ: НОРА-ДРУК, 2006. 10. Дешко А., Слівак А. Проблеми організації єдиного інформаційного простору України. *Науково-технічна інформація*. 2000. № 3. С. 14-18. 11. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калужного та П.В. Мельника. Київ: Знання, 2004. 274 с. 12. Пелепей Н. Формування інформаційного простору і державної інформаційної політики в Україні. *Науковий вісник*. Збірник наукових праць. 2005. №1(28). 13. Яременко О. Вплив держави на формування в

Україні інформаційного суспільства (організаційно-правовий аспект). *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні*. Матеріали наук.-практ. конф. Київ: Вид-во УАДУ, 2001. С. 70-73. **14.** Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. **15.** Про Національну програму інформатизації. Із змінами й доповненнями, внесеними Законом України № 922-VIII від 25.12.2015, ВВР. № 9, 2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>. **16.** Про Концепцію національної інформаційної політики. Постанова Верховної Ради України від 3 квіт. 2003 р. № 687-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/687-15>. **17.** Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. Постанова Верховної Ради України. Київ, 1 грудня 2005 року, № 3175-IV. **18.** Проект Закону про Загальнодержавну програму «Електронна Україна» на 2005-2012 роки №5414 від 15.04.2004. RL:<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2>. **19.** Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. **20.** Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939. *Правове регулювання журналістської діяльності в Україні*: матеріали тренінгу для журналістів. К.: ГО «Ін-т розвитку регіон. Преси», 2012. **21.** Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/>.

Matviienkiv Svitlana. Information space of modern Ukraine: legislative aspect

The article analyzes the essence and problems of formation of information space of modern Ukraine, in particular in the field of legislative aspect. It is noted that with the development and dissemination of means of accumulation, storage and transfer of information resources, the information space acquires new features and is important for the formation of public opinion, loyalty or lack of support for the current mode. Hence, its great significance, especially in societies of transitional type, to which Ukraine also belongs. In connection with this, the strategic goal of the information policy of modern Ukraine was determined — the transition to the information society, to the world civilized development. This requires efficient management of all types of information resources and elements of information and telecommunication infrastructure, state support of information production, information technology market, tools, products and services. For Ukraine, in this process, the main thing, if earlier it was preservation of national-state identity and cultural identity, then at the present stage — territorial integrity and information security. After all, the information space is the basis of socio-economic, political development and security and integration of Ukraine.

State information policy should promote cultural and educational uplift, spiritual and moral integration of Ukrainian society. In this context, the media play a decisive role, independent and pluralistic, which is an important tool for informing the society, its development and social cohesion. Digitalization and the introduction of other new technologies, the application of strict antimonopoly control, and the creation of prerequisites for the development of public service broadcasting are important in the media sphere. Many questions regarding the formation of Ukraine's national information space remain unsettled and unresolved, for example, the legislative aspect. In this publication it is proved that in Ukraine the information law is mainly formed, aimed at regulating, protecting and developing the information space of the state and it complies with European norms, but there is no single state information policy focused on the development of the information society.

Despite a large number of adopted various concepts, doctrines, programs aimed at streamlining information policy and ensuring Ukraine's national security, it is deprived of a coherent system of strategic nature: the adopted regulations are basically tactical tasks that do not take into account contemporary objective conditions. Therefore, we conclude that the new stage of improvement of the Ukrainian information legislation should be its systematization and codification — the development and adoption of the Information Code of Ukraine.

Key words: information space, information society, state information policy, information law, state.

УДК 323.2

В. Л. ЗГУРСЬКА

ІНЦІАТИВИ ІЗ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ

Розглянуто передумови посилення інтересу до процесів самоорганізації у суспільстві, які розглядаються як альтернатива державному регулюванню та стихійності вільного ринку. Визначено відмінності ініціатив із самоорганізації від інших форм участі. Розглянуто п'ять передумов успішності ініціатив із самоорганізації: мотивація, ресурси, мобілізації, інституціоналізація та очікування.

© ЗГУРСЬКА Валентина Леонідівна — кандидат політичних наук, доцент Київського національного університету будівництва і архітектури